

ne yakın yerlerde bulunması sebebiyle bu ikisi birbirine karıştırılmıştır. Daryal Geçidi, Kur'an'daki tasvirlerle uygun biçimde Hazar deniziyle Karadeniz arasındaki sıradağların doğal duvar oluşturduğu bir bölgede yer almakta ve bu geçitte iki yüksek dağın arasına demirden inşa edilmiş bir set bulunmaktadır. Bu set daha önce de zikredildiği gibi eski Ermeni kitâbelerinde Koreş Geçidi diye anılmaktadır (Aşhâb-ı Kehf: Zülkarneyn, s. 114-118). Öte yandan Kehf sûresinin 98. âyetinde Zülkarneyn'in dilinden aktarılan, "Rabbimin belirlediği vakit gelip çatığında bu sed darmadağın olur" meâlindeki ifadeyi, tefsirlerdeki hâkim görüşün aksine söz konusu seddin kıyamete kadar yıkılmayacağına hamletmek yerine hem düşman saldırılarına karşı son derece mukavemetli olduğuna hem de ilâhî güç ve kudretin karşısında hiçbir gücün duramayacağına dair bir uyarı olarak anlamak gerekir (Kâsımî, VII, 79). Zira dünya üzerindeki her şey gibi bu seddin de doğal ömrünü doldurduğunda yıkılıp yok olması mukadderdir. Bütün bu düşüncelere dayanarak kıssada bahsi geçen Ye'cûc ve Me'cûc'un halen Zülkarneyn Seddi'nin arkasında mahpus oldukları ve onu aşmaya çalıştıkları tarzındaki geleneksel anlayış ve inanın da Kafdağı ve Zümrüdüanka efsanesine benzer nitelikte olduğu söylenebilir (ayrıca bk. SEDD-i İSKENDER; YE' CÛC ve ME' CÛC).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, II, 404-406; Hasan el-Mustafavî, *et-Taḥkîk fî kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut 2009, IX, 274-278; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (nşr. Abdullah Mahmûd eş-Şehhâte), Beyrut 2002, II, 600-603; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, Beyrut 1420/1999, IV, 174, 271; VIII, 270-289; a.mlf., *Târîḥ* (Ebû'l-Fazl), I, 365, 571-578; Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (nşr. Ch. Pellat), Beyrut 1966, II, 8-9; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîḥ*, III, 78-81; Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 2004, IV, 146-159; a.mlf., *'Arâisü'l-mecâlis*, Beyrut 2004, s. 316-326; Bîrûnî, *el-Âşârü'l-bâkiye 'ani'l-kurûni'l-hâliye* (nşr. C. E. Sachau), Leipzig 1923, s. 36-41; Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzil* (nşr. Hâlid Abdurrahman el-Ak – Mervân Süvâr), Beyrut 1995, III, 178-184; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut 1977, II, 496-499; İbn Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l-vecîz* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 2001, III, 538-543; İbn Asâkir, *Târîḥu Dimaşk* (Amrî), XVII, 330-361; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiḥü'l-ğayb*, Beyrut 2004, XXI, 139-146; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1988, XI, 31-43; Takyyüddin İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'l-fetâvâ* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 2000, IV, 83-84; IX, 81; Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Lûbâbü'l-te'vîl* (nşr. M. Emîn Demc), Beyrut, ts., III, 209-213; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-âzîm*, Beyrut 1983, III, 100-106; a.mlf., *el-Bidâ-*

ye ve'n-nihâye (nşr. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1417/1997, II, 536-546, 547-551, 552-560; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 117-118; Ebû Hafs İbn Âdil, *el-Lübâb fî 'ulûmî'l-Kitâb* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), Beyrut 1419/1998, XII, 553-570; Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûḥu'l-me'ânî*, Beyrut 2005, VIII, 346-365; Siddîk Hasan Han, *Fethu'l-beyân fî makâsidi'l-Kur'ân* (nşr. Abdullah b. İbrâhîm el-Ensârî), Beyrut 1992, VIII, 101-110; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul 1947, II, 490-493; Ebû'l-Kelâm Âzâd, *Aşhâb-ı Kehf: Zülkarneyn*, Lahor 1958, s. 29-93, 102-118; a.mlf., "Şahsiyyetü Zülkarneyn el-mezkûr fî'l-Kur'ân", *Şekâfetü'l-Hind*, I/1-3, New Delhi 1950, tür.yer.; Şibli Nu'mânî, *İslâm Tarihi: Asr-ı Saâdet* (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1974, III, 120-125; M. Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîrü't-Tahrîr ve't-tenvîr*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü't-Tûnisîyye li'n-neşr), XVI, 17-39; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3274-3293; Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân* (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İstanbul 1986, III, 174-180; M. Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mizân*, Beyrut 1997, XIII, 368, 373-393; İskender Türe, *Kur'an'da Uzaya Seyahati Anlatılan İnsan: Zülkarneyn*, İstanbul 2000, s. 65-102, 199-267; Cemâleddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl* (nşr. Ahmed b. Ali – Hamdî Subh), Kahire 2003, VII, 67-81; Nâsir Mekârim eş-Şirâzî, *el-Emsel fî tefsîri Kitâbillâhî'l-münzel*, Beyrut 2007, VII, 572-590; M. İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs*, Kahire 2008, V, 90-107; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı* (trc. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk), İstanbul 2009, s. 708, 735; A. Netzer, "Some Notes on the Characterization of Cyrus the Great in Jewish and Judeo-Persian Writings", *Acta Iranica*, II, Leiden 1974, s. 35-52; a.mlf., "Ezrâ-Nâma", *Elr.*, IX, 131; Ahmed Suphi Furat, "Zül-Karneyn", *İA*, XIII, 650-652; İlyas Çelebi, "Hızır", *DİA*, XVII, 407-408; Mahmut Kaya, "İskender", a.e., XXII, 556; İsmail Ünver, "İskender [Edebiyat]", a.e., XXII, 557, 558.

MUSTAFA ÖZTÜRK

ZÜLKASSA SERİYYESİ

(سرية ذي القصة)

Benî Sa'lebe,
Benî Muhârib ve Benî Enmâr üzerine
gönderilen seriyyeler
(6/627).

Zâtürrikâ' Gazvesi'nden (5/626) sonra Gatafân'a mensup Benî Muhârib, Benî Sa'lebe b. Sa'd, Benî Uvâl ve Benî Enmâr kabileleri kendi bölgelerinde çıkan kıtlık sebebiyle Medine'ye 36 mil uzaklıktaki Tağlemeyn ve Meraz bölgesinde bir araya geldiler. Medine'nin 7 mil uzağında bulunan Heyfa vadisindeki otlaklara baskın düzenleyerek müslümanlara ait hayvanları ele geçirmek ve Medine'ye saldırmak için hazırlık yapmaya başladılar. Hz. Peygamber, kendisine ulaşan haberleri tahkik etmek ve düşmanın niyetini araştırmak üzere 6 yılının Rebîülâhîr ayında (Ağustos 627) Muhammed b. Mesleme kumandasında on kişilik bir müfrezeyi bu kabilelerin konak-

ladığı mevkiye gönderdi (Vâkîdî, II, 551; Belâzürî, I, 483).

Müslüman birliği Medine'den yaklaşık 24 mil uzaklıktaki Zülkassa mevkiine gece yarısı ulaştı. Üzerlerine bir müfrezenin gelmekte olduğunu haber alan Benî Sa'lebe ile Benî Uvâl'den silâhlı 100 kişilik bir grup onlara pusu kurdu; müslüman birliği uyduga iken harekete geçip onları kuşattı. Beklemedikleri bir baskınla karşılaşan müslümanlar çarpışmanın başında ikisi Benî Müzeyne'den, biri Benî Gatafân'dan olmak üzere üç şehid verdiler, karşı taraftan da bir kişi öldürüldü (Vâkîdî, II, 551-552). Ardından hücumla geçen düşman askerleri mızraklarıyla müslümanların hepsini şehid ettiler; bu baskından yalnız Muhammed b. Mesleme yaralı olarak kurtulabildi. Düşman askerleri, ağır şekilde yaralanan ve yere düşüp bayılan Muhammed b. Mesleme'nin öldüğünü zannederek üzerindeki eşyaları alıp oradan uzaklaştılar. Çarpışmadan sonra oradan geçen bir kişinin sesini duyan Muhammed b. Mesleme bu kişiye varlığını duyurabildi. Müslüman olduğu anlaşılan bu kişi onu Medine'ye götürdü. L. Caetani'nin, Muhammed b. Mesleme'nin Zülkassa'ya Resûl-i Ekrem tarafından gönderilmediği, bazı bedevilerle baskın yapıp ganimet almak için gittiği ve onu Medine'ye getiren kişinin de muhtemelen müslüman olmadığı şeklindeki iddiaları (*İslâm Tarihi*, IV, 347-348) hadis ve siyer kaynaklarındaki rivayetlerle uyuşmamaktadır.

Hz. Peygamber bu yapılanlara karşılık vermek, Medine'ye saldırmak isteyen bedevileri bundan vazgeçirmek ve çevredeki meraların güvenliğini sağlamak amacıyla aynı yılın rebîülâhîr ayının sonuna doğru (Eylül 627) Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı kırk kişilik bir kuvvetin başında aynı yere yolladı. Sabaha karşı Zülkassa'ya ulaşan Ebû Ubeyde'nin birliği burada toplanan bedevilere âniden saldırdı; kabileler ancak dağlara doğru kaçarak kurtulabildiler. Müslümanlar içlerinden birini esir alırken kaçanların geride bıraktıkları çok sayıda hayvanla eşyayı ele geçirip Medine'ye döndüler. İki gece Medine dışında kalan Ebû Ubeyde ganimet mallarını askerler arasında taksim etti; esir olarak Medine'ye getirilen kişi müslüman olunca Resûl-i Ekrem tarafından serbest bırakıldı. Medine'nin güvenliğini sağlamaya yönelik seriyyeler dizisi 6 yılının Cemâziyelâhîr ayında (Ekim-Kasım 627) Zeyd b. Hârise komutasında Benî Sa'lebe'ye karşı gönderilen Taref Seriyyesi'yle devam etti. Hz. Ebû Bekir 11 yılının Cemâziyelevvel (veya Cemâziyelâhîr) ayında

ZÜLKASSA SERİYESİ

(632 Ağustos veya Eylül) 100 kişilik bir birliğin başında irtidat eden Hârîce b. Hısn el-Fezârî'nin çevresindeki âsilerin üzerine yürüdü. Yine Zülkassa'da cereyan eden kısa bir çatışmanın ardından âsileri dağıttı ve Hâlid b. Velid'i buradan Tuleyha b. Huveylid'in üstüne yolladıktan sonra Medine'ye döndü.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkidî, *el-Megâzî*, II, 551-552; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1410/1990, II, 65-66; Belâzûrî, *Ensâb* (Zekkâr), I, 483-484; Taberî, *Târîḥ* (Ebû'l-Fazl), II, 641; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, II, 332; IV, 366; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnû'l-eşer* (nşr. Muhammed el-İdû'l-Hatrâvî – Muhyiddin Müstû), Beyrut 1413/1992, II, 150; Şâmî, *Sübûlû'l-hüdâ*, VI, 127-129; L. Caetani, *İslâm Tarihî* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1925, IV, 347-348; Köksal, *İslâm Tarihî* (Medine), VI, 49-57; Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2010, s. 147-148, 277-278; Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İstanbul 2011, s. 715-716.

ELŞAD MAHMUDOV

ZÜLKELÂ' el-HİMYERÎ

(ذوالكلاع الحميري)

Ebû Şürahbîl (Ebû Şerâhîl)
Zülkelâ' Esmeyfa'
b. Nâkûr el-Himyeri
(ö. 37/657)

Yemenli muhadram.

Adı Semeyfa' ve Eyfa' şeklinde de kaydedilmiş, Kâ'b el-Ahbâr'ın amcasının oğlu olduğu belirtilmiştir (İbn Abdülber, I, 485). Yemen'in Himyer bölgesinde yaşayan ve kendisiyle aynı adı taşıyan kabilenin reisidir. Hz. Peygamber'in vefatına yakın bir dönemde Yemenli sahâbî Cerîr b. Abdullah el-Becelî vasıtasıyla Müslümanlığı kabul etti. Karısı Dureybe bint Ebrehe de kendisiyle birlikte müslüman oldu. Resûl-i Ekrem, bazı Araplar tarafından "Yemen Kâbesi" denilerek Kâbe'ye denk ve rakip gösterilen Zülhalesa Tapınağı'nı yıkmakla görevlendirdiği seriyye kumandanı Cerîr b. Abdullah ile Zülkelâ' ve Zûamr'a haber gönderip müslüman olmalarını istedi; ayrıca Esved el-Ansî, Müseylimetülkezzâb ve Tuleyha b. Huveylid gibi peygamberlik taslayanlara karşı savaşmak üzere onlardan yardım talep etti. İslâm'ı kabul eden Zûamr ve Zülkelâ', Hz. Peygamber'le görüşmek amacıyla Cerîr b. Abdullah ile birlikte Medine'ye doğru yola çıktılar. Bu arada Zûamr'ın, yola çıkmadan önce Cerîr'in kendilerine anlattıklarından hareketle Resûlullah'ın o günlerde vefat etmiş olduğunu tahmin ettiği kaydedilmektedir (Buhârî,

rî, "Megâzî", 64). Nitekim Medine'ye çok yakın bir yerde karşılaştıkları kervandan Resûl-i Ekrem'in vefat ettiğini ve Hz. Ebû Bekir'in halife seçildiğini öğrenince Zülkelâ' ile Zûamr memleketlerine döndüler. Halife Ebû Bekir onları Medine'ye getirme konusunda ısrarlı davranmadığı için Cerîr'e sitem etti. Bazı kaynaklarda Zülkelâ'ın sahâbî sayılması gerektiğine delil olarak kaydedildiği anlaşılan, "Türkler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayın" hadisini, onun bizzat Hz. Peygamber'den duyduğu yolundaki rivayetin aslı yoktur (İbnü'l-Esîr, II, 177; Zehebî, s. 565).

Hz. Ebû Bekir'in hem irtidat savaşlarına hem fetih hareketlerine katılacak yardımcı kuvvet toplamak için bölgeye gönderdiği Enes b. Mâlik'in talebi üzerine Zülkelâ', kabilesinin bütün mensuplarıyla birlikte cihada iştirak etti. Hz. Ömer döneminde kalabalık bir grupla geldiği Medine'de halifenin kendisinden satın alıp savaşta kullanmak istediği çok miktarda köleyi âzat etti. Zülkelâ'ın, sayıları 4000 ile

Zülkelâ' el-Himyeri Mescidi'nin kitâbesi

Humus'ta
Zülkelâ'
el-Himyeri
Mescidi
(ortada)

12.000 arasında değişen bu kölelerin Câhiye döneminde kendisine secde etmelerinden duyduğu üzüntü ve pişmanlık dolayısıyla onları âzat ettiği zikredilmektedir (İbn Hacer, I, 492). Yermük Savaşı'nda bir süvari birliğine kumanda eden Zülkelâ', Dimaşk'ın fethi sırasında, Humus'ta bulunan Bizans İmparatoru Herakleios'un Dimaşk'a yardım göndermesini engelleyen ve iki şehir arasındaki bağlantıyı kesen birliklerin de kumandanıydı. Onun Şam bölgesinin fethinden sonra Humus'a yerleştiği ve Dimaşk'taki Bâbülcâbiye'nin kible tarafında yer alan bütün dükkânları satın aldığı belirtilir (İbn Asâkir, XVII, 386). Muâviye b. Ebû Süfyan, Zülkelâ'ın görüşüne itibar eder ve muhalefetinden çekinirdi. Zülkelâ' da Sıffin Savaşı'ndan önce Dimaşk'ta halkın eğilimini anlamak üzere bir konuşma yapan Muâviye'ye destek vereceklerini bildirdi. Sıffin Savaşı'nda Muâviye'nin ordusunun sağ kanadında Humuslular'a kumanda etti. Savaştan önce askerleri coşturmak için etkili bir konuşma yapmakla birlikte savaş ilerledikçe kendi konumları hakkında kuşku duymaya başladı. Kendisini isyancı bir grubun öldüreceği Hz. Peygamber tarafından bildirilen Ammâr b. Yâsir'in (Buhârî, "Mesâcid", 30, "Cihâd", 17) karşı safta bulunmasından rahatsız oldu. Hz. Osman'ın katlinden Hz. Ali'nin de sorumlu tutulması gerektiği hususunda Muâviye tarafından yanıltıldıklarını öğrenince iyice tereddüde düştü. Amr b. Âs ile bu konuları görüşüp onun kendisini ikna etmesi üzerine savaşa devam etti ve Hz. Ömer'in oğlu Ubeydullah ile birlikte aynı gün öldürüldü. Zülkelâ'ın askerleriyle beraber ordudan ayrılmasından endişe eden Amr b. Âs ile Muâviye'nin onun ölümüne sevindikleri belirtilmektedir. Hatta Muâviye'nin, "Onun ölüm haberi benim için Mısır'ı fethetmekten daha iyidir; öldürülme-